

КОНЦЕПТ «ЗЛОЧИН» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ В ОПОВІДАННЯХ АГАТИ КРІСТІ

Лариса ЯРОВА (Кіровоград, Україна)

В статті розглядаються особливості мовної репрезентації концепту «злочин» в англомовній картині світу на матеріалі оповідань Агати Крісті.

Ключові слова: концепт, мовна картина світу, злочин, фрейми, слоти.

The peculiarities of linguistic representation of the concept 'crime' in the English language world-mapping in Agatha Christie stories are considered in the article.

Key words: concept, language world-mapping, crime, frames, slots.

Дослідження останніх десятиліть демонструють інтерес до аналізу різного роду лінгвокультурологічних концептів. Концепт «злочин» можна віднести до базових універсалій, які притаманні будь-якій культурі. Концепт «злочин» не тільки посідає велике місце в системі явищ, притаманних усім без винятку культурам, але й має розподіл на безліч категорій, які вважаються спільноті найбільш вагомими та важливими, але ця структура відрізняється в науковій та повсякденній картинах світу. Слід відзначити, що з розвитком історії ця структура стає більш складною та багатокомпонентною: світ перетворюється на більш жорстокий, виникає багато нових видів злочинів та злочинних дій. Як соціальне явище злочин посідає значне місце в сучасному суспільстві і знаходить втілення як в мовній семантиці, так і комунікативній діяльності, однак, специфіка відмінностей у відображенні концепту «злочин» в повсякденній та правовій свідомості ще недостатньо вивчена.

Дослідження художніх концептів, створення їх типології, аналіз засобів та способів їх вербалізації в системі тексту має велике значення для лінгвістичного аналізу художнього твору.

Для аналізу мовної репрезентації концептів детективного жанру методом суцільної вибірки було виділено 441 фрагмент з оповідань Агати Крісті.

Серед великої кількості концептів, які утворюють концептосферу детективу, ми зупинилися на чотирьох базових концептах-фреймах: **злочин**, **таємниця**, **розслідування**, **покарання**, що й складають основу детективного оповідання, причому **злочин** в даному випадку є ядром концептосфери. В свою чергу, кожний концепт-фрейм формується конфігурацією слотів, які взаємодоповнюються. Так, для концепту **злочин** такими слотами є: *місце злочину, час скоєння злочину, спосіб злочину, знаряддя злочину, підозрюваний, жертва, свідок, детектив/поліцейський, предмети матеріального світу* (які відіграють важливу роль в сюжетній лінії детективу).

Концепт-фрейм **таємниця** складається із слотів: *злочинець, мотиви злочину*.

Концепт-фрейм **розслідування** представлений слотами, які пов'язані з діями *поліції* та/або діями *детективу*.

Слотами в концепті **покарання** є: *розкриття таємниці, аналіз дій злочинця, опис злочину детективом*.

Кількісний показник мовних репрезентацій концептів **злочин**, **таємниця**, **розслідування**, **покарання**, а також відповідних слотів та мікрослотів представлено в Таблиці 1.1. Згідно з результатами аналізу мовного матеріалу детективів Агати Крісті найбільшою кількістю лексичних одиниць представлено концепт **злочин** (11,3%), а в рамках даного концепту – слоти *жертва* (9,1%) та мікрослот *потенційна жертва* (11,8%). В концепті **таємниця** найбільшим процентом репрезентованих мовних одиниць відрізняється слот *злочинець/співучасник* (15,6%).

Таблиця 1.1.

Кількісний показник мовних репрезентацій концептів *злочин*,
таємниця, *розслідування* та *покарання* в детективах Агати Крісті

Концепт, слот, мікрослот	Абсолютна кількість	Відносна кількість
<u>Злочин</u>	50	11,3%
відвернений злочин	4	0,9%
передчуття злочину	13	2,9%
місце злочину	14	3,2%
час скоєння злочину	9	2%
стан довкілля (погода)	4	0,9%
спосіб злочину	4	0,9%
знаряддя злочину	5	1,1%
підозрюваний	12	2,7%
жертва	40	9,1%
- уявна жертва	2	0,5%
- потенційна жертва	52	11,8%
свідок	3	0,7%
детектив/поліцейський	26	5,9%
предмети матеріального світу	24	5,4%
<u>Таємниця</u>	21	4,8%
містика	28	6,3%
злочинець/співучасник	69	15,6%
мотиви злочину	10	2,3%
<u>Розслідування</u>	3	0,7%
дії поліції	4	0,9%
дії детективу	9	2%
<u>Покарання</u>	3	0,7%
судовий процес	12	2,7%
розкриття таємниці	8	1,9%
аналіз дій злочинця	4	0,9%
опис злочину детективом	8	1,9%

Зупинимось на аналізі мовної репрезентації кожного з виділених концептів. Проаналізувавши лексичне наповнення концепту *злочин* в оповіданні “*The Witness for the Prosecution*”: *willful murder; a dastardly crime; extraordinary, the whole thing; the case was black beyond the words; Such an elaborate comedy!* [14:238], визначаємо, що описуючи той чи інший злочин, незважаючи на різницю у мотивах, способах та місці його скоєння, Агата Крісті використовує одні й ті ж самі лексичні одиниці: *a crime; extraordinary; thing; murder; case*, надаючи лише певну додаткову інформацію у вигляді прикметників-означень. Інакше кажучи, існує певний лексичний набір на позначення концепту *злочин*, яким автор детективів широко користується.

В оповіданні “*The Red Signal*” в концепті *злочин*, представленому однією лексею *murder*, ми виділили два слоти: *передчуття злочину* та *відвернений злочин*. Така необхідність виникла через сюжетну лінію твору, побудовану на очікуванні злочину, його відверненні та, врешті решт, скоєнні.

Досить часто місце злочину виглядає як нічим непримітний куточок, де все розставлене по своїх місцях та виглядає так, ніби тут ніколи не може статися нічого надзвичайного, навпаки, все налаштовує на спокійний та непримітний перебіг подій (*still, peaceful, sweet, little, perfectly definite, pretty safe, small*).

Спосіб злочину: killed with a heavy blow from a crowbar; The place was burned out during the week [3:72]; shooting; just an artistic touch. Характерною особливістю даного слоту є те, що досить рідко Агата Крісті називає спосіб злочину одним конкретним словом (як у оповіданні “*The Red Signal*” – *shooting*). В більшості випадків читачеві пропонується ціла ситуація з подробицями як саме діяв злочинець. Такий стан речей підтверджує думку про відчутну різницю між художнім концептом, який неможливий без стилістичного забарвлення, та правовим, репрезентація якого характеризується лаконічністю та точністю.

Знаряддя злочину: a crowbar; a revolver; an unfamiliar lump; a planted revolver; a long sharp knife. Аналіз даного слоту дозволяє зробити висновок, що за своїм лексичним складом він дуже близький до слоту *спосіб злочину*. Його характеризує вживання іменників, які позначають предмети, якими користуються злочинці. Здається, що автор просто констатує факт існування цих предметів, не зосереджуючись на причинах вибору знарядь вбивства. Подібні речі не є головними для Агати Крісті, більше за все її цікавлять люди.

Достатньо широко представлено концепт *жертва*. Це пов'язано з тим, що автор детективу приділяє багато уваги опису характеру, зовнішності, внутрішнього світу, думок героїв, які стають безпосередніми учасниками подій. Завжди цікаво знати, чому одні виступають у ролі жертви, а інші насолоджуються участю переможців. Агата Крісті, як ніхто інший з авторів детективів, дає вичерпну відповідь на це питання. В оповіданні “*The Mystery of the Blue Jar*” у слоті *жертва* необхідно виділити мікрослот *уявна жертва*, або неіснуюча жертва, коли головному герою здається, що було скоєно злочин, хоча насправді він сам стає жертвою обману. Цей мікрослот репрезентовано наступними лексичними одиницями: *a woman's voice high and agonized; agonized appeal for help.*

Аналіз детективних сюжетів Агати Крісті дозволяє нам зробити висновок про те, що концепт *жертва* є одним із найбільш чисельних в концептосфері детективів. Цей факт пояснюється тим, що за своєю сутністю детектив взагалі неможливий без жертви. Тому список постраждалих в детективних колізіях є нескінченно довгим. Поряд з концептом *злочин* своєю значимістю та функціональністю у детективному жанрі виділяється слот *злочинець/співучасник*. Як правило, Агата Крісті не розголошує імені злочинця до кінця оповіді, й читачеві практично неможливо за рисами характеру та діями героїв твору визначитись у питанні *хто є хто*. Чудовою ілюстрацією такого твердження є злочинна група – *Ambrose Lavington* та його співучасниця *Felise*. Ось якою постає дівчина перед головним героєм оповідання “*The Mystery of the Blue Jar*”: *she was like a pansy; her surprise was so genuine; her voice was very soft and pretty; a pretty girl; very nervous and confused; sat down obediently; the beauty and charm of the proud little face; angel; she's wonderful.* [14:285].

У злочинців Агати Крісті, незважаючи на велику кількість та різноманіття образів, є багато спільних рис: *Romaine Vole – a tall, pale woman; a strange woman, very quiet; a very dangerous woman; It was so very obvious that Romaine Vole had not the slightest intention of giving way. She was perfectly calm and composed* [14:223]. Образ цієї жінки є досить типовим для певного прошарку жінок-злочинців. *Miss Carnaby* є однією з загального списку злочинців, до якої з симпатією ставиться не тільки читач, але й сам Пуаро, оскільки дії цієї жінки цілком виправдані з точки зору людини, у якої є серце: *the Nemean Lion himself: a modern Robin Hood; Your psychology is excellent, your organization is first class, and you are also a very fine actress* [14: 287]. Пуаро щиро захоплюється талантом та людськими якостями *Miss Carnaby*, вбачаючи в ній достойного суперника: *a very definite talent for organization.*

Розслідування: *to search a house; hunted through the woods; eagerly scanned the papers.* Даний концепт представлено певним набором дієслівних словосполучень, які виражають дії поліції, детективу, або іншої особи, яка проводить слідство (*search, hunted, scanned, keep an eye, etc.*). Однак, більш детальний аналіз відповідної лексики за слотами дає підстави зробити висновок про різні підходи автора до вибору лексичних одиниць, які репрезентують дії поліції та дії детективу.

Дії поліції: *to prosecute in the public interest; got a warrant for the arrest; have a search round; keep an eye on this fellow.*

Як бачимо, різниця в кількості лексичних одиниць, які складають дані слоти є очевидною, з чого стає зрозуміло, що Агата Крісті надає перевагу роботі приватних детективів та сищиків, тому їхні дії, а також роздуми знаходяться в центрі уваги автора протягом всієї розповіді. Це не просто сухий перелік дієслів та іменників, як у поліцейському звіті. Вживання прикметників та прислівників робить мову оповідання набагато яскравішою (не просто *deaths*, а *unexplained deaths*; значення лексеми *vindicate* посилюється за допомогою прислівника *completely*). На долю поліції припадає лише обмежена частина дієслівних словосполучень, які є досить вживаними й складають набір суто поліцейської термінології (*to prosecute, a warrant for the arrest, keep an eye*). В цьому й полягає різниця у ставленні «королеви детективу» до своїх героїв.

Покарання є не тільки одним із основних концептів в концептосфері детективного жанру, але й важливим моментом в сюжеті, логічним завершенням всієї детективної історії: *She will probably be sentenced to a term of imprisonment for perjury* [14:232]; *the money you extracted must be return; The revolver spoke just once – and found its mark* [12:9]. Як правило, мовна репрезентація даного концепту зводиться до однієї фрази. Це може бути вердикт суду (*sentenced to a term of imprisonment*) чи наказ детективу, якщо він не хоче давати справі ходу з якихось причин. А у випадку з оповіданням “*The Red Signal*” злочинець карає себе сам через самогубство. Таким чином, детективний жанр, не зважаючи на достатню легкість у створенні та сприйнятті, виконує не тільки художню функцію, але й виховну – зло неодмінно повинно бути покарано.

Серед виділених слотів найбільш репрезентованим є слот *опис злочину детективом*: *On the night in question the prisoner had taken out a crowbar with him. He had returned at twenty minutes past ten, and had confessed to having killed the old lady. His cuffs had been stained with blood, and he had burned them in the kitchen stove*. Читач завжди з нетерпінням очікує на розкриття таємниці злочину саме у вигляді опису злочину детективом або поліцейським. Все, що до цього моменту вважалося заплутаним та непередбаченим, розставляється по своїх місцях з зазначенням винних – і це є кульмінацією твору. До того ж, справжнім шанувальникам детективів завжди важливо й цікаво порівняти свій погляд на розвиток подій з задумом автора.

Аналізуючи обраний матеріал, постає необхідність виділення у слоті *покарання* мікрослоту *судовий процес*. Такий крок було зроблено з метою охопити цілий пласт спеціальної лексики, яку важко визнати як художню, скоріше, як термінологічну. Але в зв'язку з тим, що мова детективного твору є специфічною, певна кількість юридичної термінології допустима й необхідна, особливо коли мова йде про покарання зла й верховенство добра над злом. В людському суспільстві роль карного органу виконує суд: *the trial aroused widespread interest*.

Але в більшості випадків для автора є головним той факт, що злочин розкрито, хоча не завжди за розкриттям йде покарання злочинця. Прикладом такого розвитку подій можна вважати оповідання “*The Mystery of the Blue Jar*”, де сюжет розгортається не зовсім за правилами детективу, коли є злочинець, жертва, свідок, але немає слідчого, тому про злочин ми довідуємося зі слів (з листа) самого злочинця жертві: “*Is the day of the supernatural over? Not quite – especially when tricked out in new scientific language*” [14: 290].

Аналіз лексичного наповнення концепту *злочин* та слотів *таємниця*, *розслідування* та *покарання*, які можна вважати окремими концептами детективного жанру, дозволяє віднайти багато спільного у тлумаченні даних концептів в індивідуально-авторській картині світу та їх розумінні у науковій картині світу. Усього нараховано 67 слів та словосполучень, що складає 15,2% від загальної кількості мовних репрезентацій. Подібність ця полягає, перш за все, у використанні лексем-юридичних термінів: злочини проти особистості (*murder, crime, violence, kidnapping, etc.*); злочини проти власності (*racket, robberies, thefts*); злочини проти безпеки (*terrorism*). Окрім вищенаведених, визначені наступні групи лексем, які позначають суб'єкти права та злочину та їх дії (*police, policemen, inspector, an expert, the trial, the jury, the lawyer, witness – to search a house, to prove, to vindicate, to investigate murders, to get a warrant*

to the arrest, to sentence, to consider the verdict, to keep an eye, ; prisoner, criminal, thief – to kill, to shoot, to poison, to hurt, to extract money, to commit murders, etc.).

Такі лексичні одиниці, як *guilty, innocent, cross-examination, the lack of motive, court proceedings, term of imprisonment, facts, evidence, duty, alibi, a line of defense, etc.*, незважаючи на їх суто правову направленість, в індивідуально-авторській картині світу Агати Крісті сприймаються як складові художнього концепту, а значить, мають більший потенціал. В окрему групу ми об'єднали лексеми, які, навпаки, не мають прямого відношення до злочину у загально правовій картині світу, але набувають певного значення в якості складових художнього концепту: *a revolver, a knife, blood, to save, to dye, dead, danger, dangerous, to be free*.

Говорячи про особливості репрезентації концепту «злочин» у детективах Агати Крісті, варто зазначити, що у загально правовій картині світу *злочин* розглядається у зв'язку з порушенням закону та покаранням, Агата Крісті ж показує *злочин*, як багатогранне явище, яке існує тільки у зв'язку з кожною конкретною людиною, з її розумовим та психічним станом, власним уявленням про стан речей в світі та особистою системою оцінок того чи іншого явища. Таким чином, саме на ненаукові визначення злочину взагалі спирається та ґрунтується правова наука, «витікаючи з повсякденного життя, тому що тут у центрі знаходиться людина, оскільки повсякденність – це світ, де вона є головною фігурою».

Результати аналізу в рамках семантичного підходу в дослідженні концепту «злочин» дозволяють зробити висновок про збіг в репрезентації даного концепту у науковій та повсякденній картинах світу. Усього ми нарахували 67 таких слів та словосполучень, що складає 15,2% від загальної кількості. Користуючись класифікацією, запропонованою О.П. Лисицькою, ми об'єднали виділені лексеми в наступні групи: злочини проти особистості; злочини проти власності; злочини проти безпеки; суб'єкти права та злочину та їх дії.

В ході дослідження було встановлено, що деякі лексичні одиниці мають різне тлумачення в правовій та індивідуально-авторській картині світу Агати Крісті, являючись складовими художнього концепту. В окрему групу необхідно об'єднати лексеми, які, не маючи прямого відношення до злочину у правовій картині світу, набувають певного значення в якості складових художнього концепту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
2. Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М.: Academia, 1997. С. 267–279.
3. Вежибицкая А. Семантические универсалии и описание языков. М.: Языки русской культуры. 1999. – 780 с.
4. Карасик В.И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. Волгоград: Перемена, 2001. С.3–16.
5. Кузнецова Екатерина Игоревна. Автореферат диссертации. Экзистенциальная концептосфера в рассказах Л. Андреева 1900-1910 годов. Ростов-на-Дону, 2009.
6. Лисицкая Е.П. Концепт «преступление» в научной картине мира. http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ros_fil/2008_3-4/10.html.
7. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
8. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. М.: Наука, 1988. – С. 203.
9. Шишкина О.Ю. Художественный концепт «Поэт» в идииостиле М.И. Цветаевой и его лингвистическая репрезентация: Автореф. дис. ... канд. филол. наук/ О.Ю. Шишкина, Череповец, 2003.
10. Agatha Christie. Ten Little Niggers. – М.: Издательство «Менеджер», 2002. – 288 с.
11. Agatha Christie. The Mysterious Affair at Styles. – «Triad Panther Books», 1978. – 192 p.
12. Agatha Christie. Why didn't they Ask Evans? – «Pan Books», – 1968. – 192 p.
13. Agatha Christie The mystery of a blue jar. Progress Publishers. Moscow, 1976. – С. 262-290.
14. Agatha Christie. The Nemean Lion www.franklang.ru

ВІДОМОСТІ ПО АВТОРА

Лариса Ярова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, мовна картина світу.